

Wat docenten Nederlands écht willen ...

/ Een peiling van de behoefte aan schrijftoetsen

■ U. Schuurs

U. Schuurs is toetsdeskundige Nederlands bij Cito.
Email: uriel.schuurs@cito.nl

Bij docenten Nederlands in het voortgezet onderwijs en vakdeskundigen overheerst vaak het gevoel dat de centrale examens een ongewenst backwash-effect hebben op zowel inhoud als didactiek van het onderwijs. Veel docenten Nederlands hebben het gevoel dat ze vooral leesvaardigheid moeten trainen, omdat dat op het programma staat bij de centrale examens. Zo signaleert docent Kuijpers dat docenten Nederlands behoefte hebben aan meer ruimte om “niet alleen de focus op leesvaardigheid te leggen. De praktijk wijst namelijk uit dat er in het laatste jaar te veel nadruk op examentraining ligt, terwijl de docent liever de diepte in zou willen met bepaalde onderwerpen die voor ons vak relevant zijn” (zie Kuijpers 2016). In het Advies examen Nederlands (2018) wordt nog wat bolder gesteld: “Het gevolg van de 'smalle' toetsing van leesvaardigheid in het examen is dat het voorafgaande onderwijs versmalt tot een bepaalde vorm van leesonderwijs”. En in algemene zin bepleiten bv. Scheerens en Exalto (2017) een betere afstemming tussen het geplande curriculum (doelen en eindtermen), het geïmplementeerde curriculum (in het onderwijs daadwerkelijk toegepast) en het gerealiseerde curriculum (zoals blijkt uit toets- en examenresultaten) In deze trits is de toetsing niet leidend, maar andersom. Kort samengevat: docenten willen niet dat hun curriculum wordt bepaald door wat in het centraal examen aan de orde komt. De vraag is: wat willen de docenten dan wel?

De vraag is: wat willen de docenten dan wél? En wat voor soort toetsen zouden daarbij horen? Willen docenten bijvoorbeeld wel toetsen die zich maar op één dimensie van schrijfvaardigheid richten, zoals een spellingtoets? Of hebben ze liever toetsen die een beroep doen op een combinatie van vaardigheden, zoals lezen, opzoekvaardigheid en schrijven tegelijk? Vakdidactici hebben hierover vaak een

uitgesproken mening (zie bv. Feddema & Hoek 2018), maar over de voorkeur van docenten is maar weinig bekend. De vraag is extra spannend wanneer er een curriculumvernieuwing in de lucht hangt, zoals nu met de grootscheepse beweging Curriculum Nu voor het voortgezet onderwijs het geval is (zie <https://curriculum.nu/ontwikkelteam/nederlands/>). Het ligt voor de hand om rechtstreeks aan do-

Veel docenten Nederlands hebben het gevoel dat ze vooral leesvaardigheid moeten trainen

centen te vragen aan wat voor soort toetsen zij behoefte hebben. Vreemd genoeg gebeurt dit maar zelden (voor een gedateerd voorbeeld van behoeftenonderzoek dat richtinggevend was voor de ontwikkeling van NT2-toetsen, zie Schuurs 1991). Wel is duidelijk dat er met grote regelmaat bepleit wordt om naast de leesvaardigheid ook andere vaardigheden – en dan met name de schrijfvaardigheid – in het centraal examen op te nemen. Om die reden heb ik een enquête opgesteld naar de behoefte van docenten Nederlands aan verschillende soorten toetsen op het gebied van de schrijfvaardigheid. In deze bijdrage doe ik verslag van deze online enquête. We belichten achtereenvolgens de opzet van de enquête, de resultaten ervan en de consequenties die daaruit getrokken zouden kunnen worden.

Opzet van de enquête

In het najaar van 2018 heb ik een enquête opgesteld, bedoeld voor docenten Nederlands, om hun mening te peilen over nut en noodzaak van verschillende soorten schrijftoetsen. Via diverse kanalen (Levende Talen, Facebook-groep docenten Nederlands, de website en de nieuwsbrief van Neerlandistiek) werden docenten uitgenodigd om deel te nemen aan de enquête. De enquête werd

online aangeboden¹ vanaf half oktober tot half december; de respondenten zijn feitelijk actief geweest tussen 25 oktober en 3 december. De enquête omvatte 35 vragen en is, geheel of gedeeltelijk, door 248 docenten ingevuld; er is op gecontroleerd dat de vragenlijst niet meer dan eens door één persoon is ingevuld. In de enquête werden de vragen over de diverse soorten schrijftoetsen voorafgegaan door enkele algemene vragen, onder andere naar het schooltype waarop men werkzaam was en het aantal jaren onderwijservaring. Het verdient vermelding vooraf dat het de respondenten vrij stond om een of meer vragen over te slaan; om die reden wordt in het vervolg per vraag aangegeven hoeveel antwoorden zijn verwerkt.

Typering van de respondenten

Bij de vraag naar het schooltype waarop men voornamelijk werkzaam was, kon men maximaal twee antwoorden aangeven. De 247 antwoorden op deze vraag zijn gehercodeerd naar zeven categorieën, zoals die zijn weergegeven in tabel 1.

Blijkens tabel 1 is 76% van de 247 respondenten werkzaam op havo, op vwo of een combinatie van beide schooltypen. Van de docenten

Tabel 1. Verdeling van de respondenten naar schooltype

	absoluut	percentueel
vmbo BB	2	1%
vmbo KB	3	1%
vmbo TL	17	7%
combinaties met vmbo (inclusief vmbo en havo)	38	15%
havo	19	8%
vwo	51	21%
combinatie van havo en vwo	117	47%
totaal	247	100%

¹De enquêtevragen werden opgesteld door Uriël Schuurs, de online realisatie van de enquête en de terugkoppeling van de data werden verzorgd door Joppe Willems (Cito).

zijn er 47 (19%) voornamelijk werkzaam in de onderbouw, de overige 201 docenten (81%) zijn voornamelijk werkzaam in de bovenbouw. Nagenoeg evenveel docenten (205) geven ook les aan examenklassen. Het aantal jaren ervaring als docent Nederlands varieerde tussen 1 en 39 jaar; het gemiddelde ligt op 16 jaar onderwijservaring (n=248).

Over de inhoud van het schoolvak Nederlands en de bijbehorende toetsing en afsluiting doen zich vaak (soms felle) discussies voor. Met name in de Facebookgroep voor docenten Nederlands wordt soms in felle bewoordingen gesproken over de bestaande vormen van toetsing op het vakgebied, terwijl de discussies in de Vereniging voor Levende Talen aanzienlijk gematigder zijn. Met het oog op deze scheiding der geesten is in de enquête ook gevraagd via welk kanaal de respondenten weet hebben gekregen van de enquête. Zonder hier direct duidelijke conclusies uit te trekken, rapporteren we de opgegeven bronnen in tabel 2.

In de enquête stond de behoefte aan bepaalde soorten schrijftoetsen centraal. Grofweg gesteld ging het om zeven soorten toetsen die respectievelijk betrekking hebben op de regelgeleide spelling, de zinsbouw, tekststructuren, de schrijfstijl en op synthese-schrijfpoddrachten; daarnaast is gepeild of er behoefte is aan schrijfpoddrachten die een beroep doen op meerdere taalvaardigheden en aan een instrument om te beoordelen hoe de leerling het eigen schrijfproces controleert. Per toets(-instrument) werd gevraagd naar de leerjaren

Tabel 2. Toegeleiding van de respondenten naar de enquête (n=170)

	absoluut	percentueel
via Levende Talen	18	11%
via de Facebook-groep Nederlands	89	52%
via Neerlandistiek (website en/of nieuwsbrief)	43	25%
anders (bv. via collega of via Twitter)	20	12%
totaal aantal respondenten op deze vraag	170	100%

²Zo wordt er onderscheid gemaakt tussen een voortgangstoets om na te gaan of een leerling voldoende voortgang boekt, een formatieve toets om na te gaan wat een leerling wel en nog niet beheerst, zodat eventueel het leerplan kan worden bijgesteld, en een summatieve toets aan het eind van het leerproces.

Het ligt voor de hand om docenten te vragen aan wat voor soort toetsen zij behoefte hebben

waarin men de toets zou willen inzetten, naar de functie waarmee men de toets zou willen inzetten² en naar de precieze inhoud die in de toets aan de orde zou moeten komen. Aanvullend werd gevraagd of er behoefte is aan oefenmateriaal op het betreffende deelreëin.

Resultaten

Onderstaande tabel geeft de mate van behoefte aan de verschillende voorgestelde schrijf-

toetsen weer. Tabel 3 laat zien dat het aantal respondenten per vraag afnam naarmate de enquête vorderde - iets wat niet verwonderlijk is gezien het grote aantal vragen in de enquête. Omdat per vraag het aantal antwoorden wisselt, is het aantal respondenten per vraag absoluut en procentueel weergegeven. Onder tabel 3 worden de resultaten voor elk van de soorten toetsen nader toegelicht.

1 Spelling

In de toelichting op de enquêtevragen is duidelijk gemaakt dat het bij de beoogde spellingtoets gaat om een gestandaardiseerde, centrale toets op het gebied van de regelgeleide spelling met opgaven over bijvoorbeeld werkwoordspelling, voltooidedeelwoorden en meervoudsvorming van zelfstandige naamwoorden. De meningen over nut en noodzaak van een dergelijke spellingtoets zijn verdeeld: ongeveer 30% van de respondenten (n=218) zegt geen behoefte aan een dergelijk instrument te hebben, terwijl ongeveer 60% daar

enige tot zelfs grote behoefte aan heeft. Een toets voor regelgeleide spelling zou volgens de respondenten (n=161) van pas komen in zowel de onderbouw (65%), de bovenbouw (62%) als in examenklassen (40%). De meeste respondenten (n=159) denken aan de inzet als formatieve toets om na te gaan wat een leerling wel en nog niet beheerst (57%) of als voortgangstoets (52%); 25% zou de toets willen hanteren als ingangsvoorwaarde voor de examens en 18% ziet voor een dergelijke toets een daadwerkelijke rol in de examens. Andere manieren van gebruik die genoemd werden, zijn:

- leerlingen moeten de toets net zo lang maken totdat het resultaat voldoende is;
- de score moet net als de rekentoets op het diploma worden vermeld;
- een voldoende op de toets geldt als ingangsvoorwaarde voor de bovenbouw.

Een grote meerderheid is voorstander van uitbreiding van de nu beschreven spelling-

Tabel 3. Aantal respondenten en mate van behoefte aan verschillende soorten schrijftoetsen

Mate van behoefte	Spelling	Zinsbouw	Tekst-structuren	Schrijfstijl	Syntheseteksten
Helemaal geen behoefte	35 16%	26 13%	22 12%	24 13%	13 7%
Geen behoefte	33 15%	29 14%	40 21%	44 24%	16 9%
Weet niet	17 8%	30 15%	26 14%	30 16%	31 17%
Behoefte	115 53%	93 46%	85 45%	73 40%	92 51%
Veel behoefte	18 8%	23 11%	15 8%	12 7%	29 16%
Totaal aantal antwoorden	n=218 100%	n=201 (100%)	n=188 (100%)	n=183 (100%)	n=181 (100%)

toets: men ziet graag onderdelen toegevoegd die strikt genomen niet bij de spelling horen, zoals correct gebruik van interpunctie (84%) en het aaneen of los schrijven van woorden (86%). Iets minder docenten, maar nog altijd een meerderheid (59%), is voorstander van het toetsen van de redactievaardigheid met gebruikmaking van het Groene Boekje of enigerlei automatische spellingscontrole.

2 Zinsbouw

In de enquête is toegelicht dat de beoogde zinsbouwtoets zou bestaan uit opgaven die betrekking hebben op veel voorkomende problemen op zinsniveau, zoals

- verkeerd gebruik van verwijswoorden, zodat de begripelijkheid wordt aangetast (bv. ambiguïteit);
- verkeerd gebruik van – of een gebrek aan – verbindingswoorden (bv. verbindingswoorden die een verkeerde relatie aanduiden);
- verkeerde samentrekking en foutieve inversie in hoofdzinnen;
- incongruentie tussen onderwerp en persoonsvorm.

Een bescheiden meerderheid van 57% van de respondenten (n=201) geeft aan behoefte te hebben aan zo'n zinsbouwtoets. Van de 116 docenten die hier behoefte aan hebben, wil 76% een dergelijke toets inzetten in de bovenbouw, 54% (ook) in de onderbouw en 41% wil de toets in examenklassen gebruiken. Ruim 60% zou de toets als formatieve toets of als voortgangstoets hanteren, 23% zou de toets als onderdeel van een examen willen hanteren en 19% ziet een functie als ingangsvoorwaarde voor de examens.

Ook is gevraagd welke zinsbouwproblemen verder nog aan de orde zouden moeten komen, naast de voorbeelden die in de toelichting werden gegeven. Daarop werd door de respondenten een veelheid aan suggesties gedaan, waaronder de foutieve beknopte bijzin, woordvolgordeproblemen in bijzinnen,

dubbele ontkenningen en woordherhaling in algemene zin.

3 Tekstopbouw

Bij een toets die zich richt op tekstopbouw, gaat het om opgaven waarbij leerlingen schematisch – bijvoorbeeld in de vorm van een bouwplan – de optimale structuur moeten aangeven van teksten van verschillende genres, zoals een leesverslag, een brief, een betoog of een gebruiksaanwijzing. Van de 188 respondenten op dit enquête-onderdeel geeft een kleine meerderheid van 53% aan behoefte te hebben aan een instrument op het gebied van de tekstopbouw, terwijl 33% zegt hier geen behoefte aan te voelen. Van de 116 docenten die wel behoefte aan een dergelijke toets hebben, wil 76% een dergelijke toets inzetten in de bovenbouw, 54% (ook) in de onderbouw en 41% wil de toets in examenklassen gebruiken. Ruim 60% zou de toets als formatieve toets of als voortgangstoets hanteren, 23% zou de toets als onderdeel van een examen willen hanteren en 19% ziet er een functie voor als ingangsvoorwaarde voor de examens.

Op de vraag welke genres men dan getoetst zou willen zien naast de al in de enquête als voorbeeld genoemde genres van het leesverslag, de brief, het betoog of een gebruiksaanwijzing, werden maar liefst 67 suggesties gedaan, waaronder de recensie, de sollicitatiebrief, de column, de blog, de e-mail, instructies, het samenvattend artikel en het (vakoverstijgend) onderzoeksverslag.

4 Schrijfstijl

Een toets die zich richt op schrijfstijl bestaat uit opgaven waarbij leerlingen een gegeven tekst moeten herschrijven in een andere stijl die meer geëigend is voor een bepaald doel of een bepaald publiek. Te denken valt aan bijvoorbeeld

- een tekst die erg wijdlopig is en die in beknopte vorm moet worden herschreven,
- een tekst die erg saai en droog is en

die in een levendiger stijl moet worden herschreven, of

- een tekst die vaag gesteld is en die meer exacte omschrijvingen moet bevatten.

De 183 respondenten op de vragen verschillen van mening over de vraag of een toets voor schrijfstijl nuttig en nodig is: 67 docenten (37%) voelen geen behoefte aan een dergelijke instrument, 86 docenten (47%) geeft aan daar wel behoefte aan te hebben. Deze cijfers lijken aan te geven dat de ontwikkeling van een schrijfstijltoets geen prioriteit heeft. De vervolgvraag in welke klas(sen) men een dergelijke toets zou willen inzetten werd door 114 docenten beantwoord: 44 keer wordt gekozen voor gebruik van zo'n toets in de onderbouw, 91 keer voor gebruik in de bovenbouw en 43 keer voor gebruik in de examenklas. 12 respondenten zien een schrijfstijltoets als onderdeel van het examen en 21 respondenten zien het als een nuttige ingangsvoorwaarde voor het examen.

Op de vraag naar wat er in een schrijfstijltoets aan de orde zou moeten komen, wordt een veelheid aan aspecten genoemd, waaronder een formeel-zakelijke stijl, wetenschappelijk, academisch taalgebruik, figuurlijk taalgebruik en creatief schrijven. Uit de antwoorden op deze open vraag blijkt ook dat veel docenten niet zo'n heldere voorstelling hebben van een toets op het gebied van de schrijfstijl. Wellicht verklaart dit waarom er relatief weinig behoefte aan een dergelijke toets bestaat.

5 Synthese-opdrachten

Bij synthese-opdrachten gaat het om schrijfopdrachten waarbij de leerlingen informatie uit verschillende korte, elkaar aanvullende of elkaar tegensprekende teksten moeten verwerken in een nieuwe, zelf te schrijven tekst. Van de 181 respondenten zien 29 docenten (16%) geen plek voor toetsing met behulp van synthese-opdrachten, terwijl 121 docenten (67%) wel behoefte zeggen te hebben aan een toets met synthese-opdrachten. Een dergelijke toets zou met name ingezet worden in

de bovenbouw (127 keer gekozen ofwel 87%) en in de examenklas (83 keer gekozen ofwel 57%), en beduidend minder vaak in de onderbouw (46 gekozen ofwel 32%). Men ziet deze vorm van toetsing zitten als voortgangstoets (88 keer gekozen ofwel 61%), maar ook als onderdeel van het examen (67 keer gekozen ofwel 46%).

Twee minder bekende vormen van toetsing

Aanvullend is er gevraagd in hoeverre er behoefte wordt gevoeld aan een toetsinstrument waarin de leerling diverse vaardigheden met elkaar moet combineren (bv. informatieverwerking aan de hand van tekst, tabellen, gesproken woord, video) en die uitmonden in tekst of een mondelinge presentatie. Ook is gevraagd of er behoefte is aan een instrument waarmee voor leerling en docent inzichtelijk wordt gemaakt op welke manier de leerling het schrijfproces doorloopt en in staat is het proces te controleren. Beide vragen waren minder gedetailleerd dan de voorgaande: er werd alleen gevraagd naar de behoefte aan dergelijke instrumenten. Het resultaat van deze bevraging staat weergegeven in tabel 4.

Een overgrote meerderheid (116 docenten ofwel 79% van de 146 respondenten op deze vraag) geeft aan dat ze – naast deze syntheseopdrachten – ook behoefte hebben aan dit soort integratieve toetsen die een beroep doen op meerdere taalvaardigheden. Iets soortgelijks geldt voor een te ontwikkelen instrument waarmee het schrijfproces van de leerling kan worden gecontroleerd.

Besluit

In een poging zicht te krijgen op de behoefte aan meetinstrumenten ligt het voor de hand om docenten naar hun specifieke behoeftes op toetsgebied te vragen. Eén gevaar dat daarbij altijd dreigt – en dat werd ook nu weer pijnlijk duidelijk – is dat maar een selecte groep bereid is om aan het onderzoek deel te nemen. Vaak spreekt uit dit type onderzoek de mening

Tabel 4. Behoeftes aan andersoortige schrijfvaardigheidstoetsen

	Integratieve toetsen met combinatie van vaardigheden	Instrument ter controle van het schrijfproces
ja, wel behoefte	116 79%	132 89%
nee, geen behoefte	30 21%	16 11%
totaal	146 100%	148 100%

van de actieve voorhoede, de docenten die bereid zijn tot verandering en bereid zijn daar ook veel tijd en moeite in te steken. In dit geval hebben we vooral de mening gehoord van docenten bovenbouw havo/vwo.

Welke consequenties kunnen we aan de resultaten verbinden? Zonder de mening van de geraadpleegde docenten te willen opvatten als een dictaat voor toekomstige ontwikkeling van toetsinstrumenten, mogen we stellen dat er volop ruimte is voor de ontwikkeling van schrijftoetsen. Inhoudelijk bezien was de algemene verwachting, dat toetsen die een beroep doen op een combinatie van vaardigheden populairder zouden zijn dan toetsen waar maar één dimensie van schrijfvaardigheid aan de orde komt. Bovendien zou men meer behoefte kunnen verwachten aan toetsen die zich richten op higher order skills dan op lagere deelvaardigheden. Zo bezien is de kenmerkende behoefte aan een instrument op het gebied van Spelling wat onverwacht. Ook werd de wat mindere behoefte aan een toets op het gebied van Schrijfstijl niet direct verwacht. Wellicht speelt de aandacht die deze deelvaardigheid nu krijgt in het onderwijs een rol. Ook zou de volgorde van bevraging in de enquête enige invloed kunnen hebben op de gemeten resultaten: de vragen over spelling werden door 218 mensen beantwoord, terwijl die over tekststructuur, schrijfstijl en synthese-opdrachten door ongeveer 180 respondenten werden

beantwoord. Des te opmerkelijker is de bijval die gemeten werd met de laatste paar vragen: de behoefte aan integratieve toetsen en aan een instrument om zicht te krijgen op de manier waarop leerlingen het schrijfproces doorlopen is erg groot.

De enquêteresultaten rechtvaardigen de ontwikkeling van toetsen spelling, zinsbouw en tekstopbouw

Hoe kunnen we de resultaten inpassen in de praktijk van het onderwijs Nederlands? De enquêteresultaten rechtvaardigen de ontwikkeling van toetsen voor de deelvaardigheden spelling, zinsbouw en tekstbouw. Ook is er grote behoefte aan twee nieuwe, innovatieve toetsen: toetsen waarin de leerling diverse vaardigheden met elkaar moet combineren en een toetsinstrument waarmee (de controle op) het schrijfproces zichtbaar wordt. Eventueel kan ook een toets op het gebied van de schrijfstijl worden ontwikkeld: wanneer docenten een prototype van een dergelijke toets zien, kan dat hun beeld in positieve zin bijstellen.

Het is denkbaar dat docenten dankbaar gebruik willen maken van de nieuw te ontwikkelen toetsen, bijvoorbeeld om de inrichting van schoolexamens – nu een exclusief voorrecht van de scholen zelf – een steun in de rug te bieden. Dit heeft als specifiek voordeel dat daarmee standaardisering, landelijke normering en benchmarking mogelijk worden, terwijl anderzijds volop ruimte blijft voor de schoolspecifieke inbreng bij de inrichting van de schoolexamens. Te denken valt ook aan bijvoorbeeld casco-toetsen, waarbij een deel van de toetsen centraal geleverd wordt en een ander deel door de docenten zelf schoolspecifiek wordt ingevuld.

Tot slot: in bovenstaande werd gerapporteerd over een onderzoek onder docenten Nederlands. Hopelijk heeft de lezer die op ander vakgebied werkzaam is, gezien dat de geschetste werkwijze zonder probleem voor andere vakgebieden bruikbaar is. Daarmee krijgt men een instrument in handen om de toetsontwikkeling beter te richten op dat waar in de praktijk behoefte aan bestaat. ■

Referenties

- *Advies examen Nederlands*, mei 2018. Opgesteld door Nederlands Nu! & Sectiebestuur Nederlands Leven Talen.
- Feddema, M., P. Hoek (2018), Lezen en schrijven hand in hand in synthesesetaken. *Levende Talen Magazine 105*, 8, p. 19-23.
- Kuijpers, A. (2016), Het ideale examen: een gesprek met collega's. Op <https://www.tumult.nl>.
- Scheerens, J., R. Exalto, *Teaching to/from the test. Een verkennende studie naar het in lijn brengen van doelen, toetsen, curriculum en onderwijsaanbod*. Oberon, in opdracht van NRO, 2017 (NRO-projectnummer: 405-17-106).
- Schuurs, U. (1991), De toetsproblematiek van onderinstromers in het voortgezet onderwijs: een behoeftenonderzoek. *Levende Talen* nr. 464 (oktober 1991), p. 410-416.

Gesignaleerd

Anas wacht lang op staatsexamen Nederlands

Onverwacht uitstel van de staatsexamens Nederlands als tweede taal belemmerde ruim drieduizend vluchtelingen en 'anderstaligen'. Anas is een van hen.

Uit: de Volkskrant, 9 april 2019